

8.

Vysoké školstvo s maďarským vyučovacím jazykom po roku 1989 v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy

▪ Ivan Halász

Maďarsko patrí v súčasnosti popri Ruskej federácii a Srbsku v Európe medzi krajiny s najvyšším počtom krajanov žijúcich v okolitých krajinách. Tento stav vznikol po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918, resp. v dôsledku mierových zmlúv uzavretých po prvej a potom aj po druhej svetovej vojne. Hoci počet príslušníkov autochtómných maďarských menšín v susedných štátoch odvtedy permanentne klesá, stále však ešte ide v súhrne o niekoľkomiliónovú komunitu, ktorej problémy tradične intenzívne rezonujú vo verejnej mienke v Maďarsku. Maďarská verejnosť totiž disponuje pocitom spolupatričnosti s týmito cezhraničnými komunitami a za ich osudy cíti spoluzodpovednosť. To sa počas demokratickej transformácie v rokoch 1989/1990 prejavilo aj na ústavnej úrovni – vtedy sa totiž do nového demokratického ústavného textu dostala tzv. klauzula národnej zodpovednosti. Pôvodne išlo o krátke a pomerne všeobecne sformulované ustanovenie, ktoré však bolo v roku 2011 počas procesu prijímania nového Základného zákona štátu rozšírené a viac konkretizované.

Na základe tejto ústavnej klauzuly sa v poslednom desaťročí 20. storočia sformovala celá rozvetvená organizačná infraštruktúra podpory Maďarov žijúcich v okolitých krajinách, ako aj vo vzdialenejšej diaspóre. Taktiež sa postupne vytvoril systém reprezentácie ich záujmov smerom k maďarským štátnym a spoločenským organizáci-

ám. Maďarská politika vtedy sformulovala základné postuláty svojej cezhraničnej podpornej politiky, ktorej základné piliere majú relevanciu dodnes. V rámci tejto politiky je popri jazykových právach veľká pozornosť venovaná aj otázkam školstva a kultúrnej samosprávy. Problematika vysokého školstva predstavuje integrálnu súčasť školskej-vzdelávacej podpornej politiky.

Prirodzene školská agenda, t. j. zabezpečenie možnosti štúdia v maďarskom jazyku pre príslušníkov menšín doma (v rodisku) na všetkých stupňoch školstva, predstavuje jednu zo základných požiadaviek maďarských menšinových politických strán a kultúrno-spoločenských organizácií. Budapešťianska vláda a politika v tejto oblasti reagovala na impulzy prichádzajúce z krajanského prostredia.

8.1 Demografická situácia a sídelná štruktúra

Demografická, kultúrna, spoločenská, politická situácia a právne postavenie jednotlivých maďarských komunít v okolitých krajinách nikdy nebolo rovnaké. Tento fakt je prirodzeným dôsledkom ich počtosti a územno-sídelnej štruktúry, ale je poznamenaný aj politickým vývojom v jednotlivých štátoch regiónu. Nominálne najväčšia a územne najkoncentrovanejšia maďarská menšinová komunita tradične žije v Rumunsku. Táto komunita disponuje aj najkomplexnejšou sociálnou štruktúrou. Územná koncentrovanosť sa však nevzťahuje na celé územie rumunského Sedmohradska a prilahlých častí. Charakteristická je predovšetkým pre Sikulsko, t. j. pre východnú časť historického Sedmohradska, ktoré v súčasnosti vlastne tvorí stred rumunského štátu. Tu totiž žije približne 700 000 sikulských Maďarov, ktorí vo svojom regióne tvoria jednoznačnú väčšinu obyvateľstva, preto si dokážu zachovať svoju pôvodnú identitu v oveľa väčšej miere, než Maďari roztrúsení po ostatných častiach štátu. Tento región dokonca v duchu povojnovej národnostnej politiky inšpirovanej Sovietskym zväzom disponoval až do roku 1968 vlastnou etnoregionálnou územnou samosprávou. Od roku 1952 až do roku 1960 existoval tento územnoprávny útvar pod menom Maďarská autonómna provincia, medzi rokmi 1960 až 1968 zase ako Marošsko-maďarská autonómna provincia.²³³

Nakoľko však Rumunsko je relatívne veľkou a demograficky silnou krajinou, proporčne k väčšinovému obyvateľstvu najväčšiu maďarskú komunitu za hranicami Maďarska predstavuje maďarská menšina na Slovensku. Jej početnosť sa po dlhých desaťročiach pohybovala okolo pol milióna osôb. Aj v tomto prípade ide o územne pomerne koncentrovanú komunitu. Tretie najpočetnejšie maďarské spoločenstvo v srbskej Vojvodine je špecifické v tom, že v dynamickom 20. storočí malo veľmi pohnuté osudy. Po druhej svetovej vojne tu došlo k najkrvavejším protimaďarským represiam, ale v období socializmu v rámci novej národnostnej politiky práve v Juhoslávii dosiahli Maďari najvyššiu mieru autonómie a menšinového právneho komfortu. Podkarpatskí Maďari žijúci v sovietskom Zakarpatsku boli a dodnes sú štvrtou najväčšou krajanskou komunitou, avšak „vdaka“ skoro nepriedušným štátnym hraniciam boli dlhé roky veľmi izolovaní od zvyšku Karpatskej kotliny. Ostatné maďarské spoločenstvá, ktoré žijú v Chorvátku, Rakúsku a Slovinsku sú málopočetné a relatívne územne diverzifikované. Aj tu existujú menšie ostrovy s dominantnou maďarskou populáciou, avšak ich početnosť nepresahuje niekoľko tisíc obyvateľov, čiže ide skôr o menšie mestecká alebo väčšie dediny.

Počet príslušníkov maďarských menšín s susedných štátoch Maďarska v zrkadle posledných štatistík, odhadov a sčítania ľudu:²³⁴

Štát	Dátum sčítania alebo odhadu	Počet	Pomer k celkovej populácii ^a
Rumunsko	2011	1 237 746	6,5 %
Slovensko	2011	458 467	8,5 %
Srbsko	2011	253 899	3,5 %
Ukrajina	2001 ^b	cca. 152 000	
Chorvátsko	2011	14 048	
Slovinsko	2002 ^c	5544	
Rakúsko	2001 ^d	6641 ^e	
Diaspóra v USA	2011	cca. 1 415 000 osôb s maďarskými predkami	

(a) Uvedený je len pomer prevyšujúci 1 %; (b) Na Ukrajine sa v roku 2011 už nekonalo sčítanie ľudu. Súčasný odhad je už len 141 000 Maďarov; (c) Tu sa v roku 2011 nekonalo klasické sčítanie ľudu postavené na odpovediach respondentov, ale vychádzalo sa z úradných registrov; (d) Situácia v Rakúsku bola podobná v roku 2011 ako v Slovinsku; (e) Tento údaj sa vzťahoval na Burgenland, avšak počet Maďarov žijúcich v Rakúsku pravdepodobne v dôsledku migrácie značne vzrástol.

233 O histórii tohto zaujímavého verejnosprávneho útvaru pozri podrobnejšie BOTTONI, Stefano: *Sztálin a székegyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*, Csíkszereda 2008. Pozri: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=981>.

234 KÁNTOR, Zoltán (ed.): *Nemzetpolitikai alapismeretek*, Budapest 2013, s. 124–134.

8.2 Otázka maďarského menšinového vysokého školstva

Maďarské národnostné menšiny v krajinách susediacich s Maďarskom disponovali určitou vzdelávacou infraštruktúrou už aj pred rokom 1989. Jej komplexnosť, členitosť a stabilita závisela od historickej tradície, početnosti danej menšiny ako aj všeobecnej situácie v jednotlivých štátoch. Zväčša sa dynamicky vyvíjala v súvislosti s postojom oficiálneho politického kurzu tej-ktorej krajiny. V Československu boli napríklad najťažšími prvé povojnové roky, keď v dôsledku tzv. Benešových dekrétov veľká časť miestneho maďarského obyvateľstva stratila občianstvo a vlastne aj prevažnú väčšinu svojich práv. Situácia sa zlepšila po prevzatí moci komunistickou stranou, ktorá v rámci tolerantnejšej socialistickej menšinovej politiky obnovila základné a stredné školy s maďarským vyučovacím jazykom a postupne zabezpečila aj prípravu pedagógov v tomto jazyku. Situácia sa postupne začala zhoršovať v 70. až 80. rokoch 20. storočia, keď zaniklo niekoľko maďarských stredných škôl, avšak zďaleka tu nedošlo k takému dramatickému zhoršeniu menšinovej politiky, ako napríklad v Rumunsku počas vlády diktátora Nicolae Ceaucescu. Určitá úroveň menšinového školstva existovala ešte aj rámci sovietskeho Zakarpatska, hoci zďaleka nebola uspokojivá.

Maďarské obyvateľstvo viacerých štátov z týchto dôvodov na prahu demokratickej tranzície pociťovalo zhoršenie svojej menšinovej situácie. Toto sa vzťahovalo aj na situáciu v školstve. Osobitne dramatické zmeny nastali v posledných dvoch desaťročiach komunistického režimu v Rumunsku, ktoré pritom pred rokom 1968 realizovalo skôr umiernenú národnostnú politiku. Zhoršujúca sa situácia Maďarov v Rumunsku sa počas prípravy demokratickej tranzície v Maďarsku v rokoch 1987 až 1989 stala dôležitou témou maďarského politického diskurzu. Tento problém osobitne zdôrazňovali formujúce sa opozičné hnutia liberálmi počnúc a národnarmi končiac. Problém si uvedomovali aj politici komunistickej štátostrany. V tejto sfére preto začal panovať pomerne široký konsenzus, v zmysle ktorého malo demokratizujúce sa Maďarsko aktívnejšie vystupovať na ochranu práv menšinového obyvateľstva v okolitých krajinách, a keď treba, tak aj finančne podporovať tamojšie maďarské snaženia a inštitúcie.²³⁵

Všetko práve spomenuté sa vzťahovalo aj na otázku maďarsko-

jazyčného školstva v okolitých krajinách, a osobitne tam, kde ešte existovali početnejšie maďarské komunity. V rámci tejto problematiky bola čoraz nástojčivejšie nastolená aj otázka vysokého školstva v maďarskom jazyku. Cieľom väčších maďarských komunít sa totiž stalo vytvorenie komplexnej vzdelávacej sústavy, ktorá by sa začínala od predškolských zariadení a korunovalo by ju univerzitné vzdelávanie, ktoré sa nemalo obmedzovať len na prípravu pedagógov. V optimálnom prípade malo ísť o inštitúcie financované štátom, ktorého občanmi boli zahraniční Maďari a do rozpočtu ktorého prispievali svojimi daňami. Avšak v prípade potreby aj maďarský štát naznačil ochotu spolupodieľať sa na financovaní menšinových ustanovizní.

Otázka celovertikálneho menšinového vysokého školstva, ktorá bola dobre zrozumiteľná pre voličov, postupne nadobudla symbolický význam v politike maďarských menšinových strán a hnutí. Podobný rozmer mala a dodnes má aj otázka územnej (etnoregionálnej) alebo kultúrnej autonómie postavennej na personálnom princípe. Vytvorenie úplne alebo aspoň čiastočne samostatného maďarského národnostného vysokého školstva bolo – na rozdiel od problematiky autonómie – podstatne ľahšie dosiahnuteľným cieľom, ktorý inak vo väčšine prípadov – taktiež na rozdiel od získania verejnosprávnej autonómie²³⁶ – korunoval úspech.

Rumunsko

Otázka samostatného maďarského národnostného školstva po roku 1989 najviac rezonovala v Rumunsku. Príčinou bola jednak veľkosť a vnútorná štrukturovanosť tamojšej maďarskej komunity, a jednak historické tradície. Historické Sedmohradsko, kde dodnes žije väčšina rumunských Maďarov, totiž disponuje pomerne starými a bohatými univerzitnými tradíciami. V Kluži (po rumunsky Cluj-Napocca, po maďarsky Kolozsvár) vznikla už v roku 1872 významná, moderná a komplexná Univerzita Františka Jozefa. V dôsledku jej vzniku sa Kluž po Budapešti stal druhým najvýznamnejším

235 O tomto vývoji pozri BÁRDI, Nándor: *Tény és való*, Pozsony 2004.

236 Štátom uznané maďarské verejnoprávne kultúrno-školské autonómie postavené na personálnom princípe sa v dvoch desaťročiach po roku 1990 vytvorili len v Slovinsku a Srbsku. V ostatných krajinách sa tento cieľ v dôsledku nedostatku partnerov na väčšinovej strane nepodarilo dosiahnuť.

vysokoškolským centrom Uhorska. Vyučovacím jazykom na tejto univerzite bola primerane dobovým mocenským pomerom maďarčina. Po prvej svetovej vojne a rozpade Monarchie sa táto inštitúcia presťahovala do Maďarska, kde na jej základe vznikla veľká univerzita v južnom a prihraničnom Segedíne (Szeged). V Kluži nová rumunská moc v roku 1919 založila Kráľovskú univerzitu Ferdinanda I. Tu sa prirodzene vyučovalo po rumunsky. Počas druhej svetovej vojny sa však v roku 1940 severné Sedmohradsko znovu stalo súčasťou maďarského štátu a univerzita zo Segedína sa vrátila naspäť.²³⁷ Jej vyučovacím jazykom bola výlučne maďarčina. Rumunská univerzita sa dočasne presťahovala do južnosedmohradského mesta Sibiu (Nagyszeben). Inak v medzivojnovom období si maďarský jazyk a charakter zachovali len teologické fakulty, ktoré boli v rukách cirkví s prevažne maďarskými veriacimi. Katolícka teológia sa po maďarsky vyučovala v meste Alba Iulia (Gyulafehérvár), reformovaná cirkev a unitári mali teológie v Kluži.²³⁸

Situácia sa znovu zmenila v roku 1944, keď do mesta prišli sovietske vojská a oficiálne sa znovu stalo súčasťou Rumunska. Tu treba pripomenúť, že od novembra 1944 do mája 1945 severné Sedmohradsko spravovala sovietska vojenská administrácia.²³⁹ Rumunská verejná správa to bola obnovená až po skončení tohto obdobia.

Oslobodenie a oficiálne obnovenie rumunskej štátnosti z hore uvedených dôvodov neznamenal automatický koniec maďarského vysokého školstva v regióne. Maďarská univerzita totiž aj napriek príkazu vyprázdniť mesto zo septembra 1944 pod tlakom okolností a miestnej akademickej verejnosti zostala v meste. Sovietske vojenské orgány jej existenciu nespochybňovali. Univerzita a čiastočne aj jej pedagogický zbor teda dokázali prečkať ťažké prechodné obdobie, ktoré ukončil dekrét rumunského kráľa Michala z 28. 5. 1945, ktorý v meste založil rumunskú štátnu univerzitu s maďarským vyučovacím jazy-

kom. Išlo o Bolyaiho univerzitu, ktorá ako samostaná národnostná univerzita s komplexnou štruktúrou a profilom existovala až do roku 1959, keď bola zlúčená s rumunskou Babešovou univerzitou v Kluži. V rámci spojenej univerzity nezankla úplne možnosť študovať v maďarskom jazyku, ale postupne predsa len zoslabla. V priebehu niekoľkých rokov zanikla v celom regióne úplne ojedinelá možnosť študovať rumunské právo po maďarsky. Bolyaiho univerzita totiž od začiatku svojej existencie až do konca mala aj právnickú fakultu. Rok 1959 teda neznamenal koniec možnosti vysokoškolského štúdia v maďarčine, ale určite znamenal koniec samostatného maďarského vysokého školstva v Rumunsku.

Fakt, že pred rokom 1959 v Rumunsku existovala komplexná maďarská národnostná univerzita, mal svoj symbolický význam aj po páde komunistického režimu v roku 1989. Požiadavka znovuoobnovenia samostatnej štátnej, resp. verejnej (v každom prípade rumunským štátom financovanej) maďarskej univerzity v Kluži sa od vzniku maďarských menšinových strán a hnutí v roku 1990 stalo súčasťou ich politickej agendy a jednou z hlavných symbolických požiadaviek. Táto požiadavka mala veľkú podporu miestnej menšinovej verejnosti a zbytkov maďarského pedagogického zboru spoločnej Babeş-Bolyaiho univerzity.²⁴⁰

Tento cieľ sa však dodnes nepodarilo dosiahnuť. Rumunská politika totiž nepodporovala myšlienku národnostného rozdelenia raz už spojenej univerzity. Nezávisle od toho však maďarskojazyčné vzdelávanie v rámci univerzity ožilo, prišlo mnoho nových pedagógov a v rámci mnohých ústavov a katedier sa vytvorili alebo rozšírili maďarské sekcie. Babeş-Bolyaiho univerzita sa postupne stala skutočne dvojajazyčnou a multikultúrnou univerzitou, ktorú financuje rumunský štátny rozpočet. Organizačne je rozdelená na rumunskú a maďarskú sekciu, delenie sa teda nerealizuje vo forme samostatných fakúlt. Od roku 1997 sa postupne začali formovať samostatné samosprávne a organizačné orgány maďarskej sekcie, od roku 2004 existuje samostaná vedúca rada tejto sekcie a od roku 2007 vzdelávanie v maďarskom jazyku dozoruje osobitný prorektor, ktorý má vlastný úradný aparát, poradcov a referentov.²⁴¹

237 Zároveň však aj Segedíne zostala zachovaná univerzita, ktorá si medzičasom získala popularitu a prestíž. Okrem iného tu vtedy pôsobil napríklad laureát Nobelovej ceny Albert Szent-Györgyi.

238 CSETRI, Elek: A magyar felsőoktatás és tudományvilág Erdélyben az impériumváltás után (1918–1940), in: KÖNYV, Fehér – SOMAI, József (ed.): Az erdélyi magyar felsőoktatás kálváriájáról, Kolozsvár 2009, s. 54.

239 VERESS, Emőd – KOKOLY, Zsolt: Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959, Kolozsvár 2016.

240 MAGYARI, Tivadar: A romániai magyar egyetem ügyének vitája a 90-es években, in: Pro Minoritate 2012 jar, s. 50–60.

241 MAGYARI: A romániai magyar, s. 60.

Spoločná rumunsko-maďarská Babeş-Bolyaiho univerzita patrí medzi najväčšie a najrenomovanejšie rumunské univerzity. Tento fakt prirodzene súvisí aj s postavením mesta Kluž v rámci celého štátu, veď ide o jedno z najväčších a najdôležitejších miest krajiny. V meste okrem spomínanej univerzity existujú aj iné vysokoškolské ustanovizne. Zároveň si však treba uvedomiť, že Kluž už dávno nie je väčšinovo maďarským mestom,²⁴² hoci stále ešte hrá dôležitú úlohu v kultúrno-spoločenskom živote maďarskej komunity v Sedmohradsku.

V Rumunsku existujú ešte ďalšie dve univerzity, ktoré disponujú s osobitným maďarským oddelením alebo sekciou. Predovšetkým ide o Lekársku a farmaceutickú univerzitu v meste Târgu Mureş (Marosvásárhely), ktoré je vlastne najväčším mestom Sikulska, t. j. časti Sedmohradska, kde žije okolo 700 000 Maďarov. Ich počet v meste síce klesá, ale nie tak intenzívne, ako v Kluži. Okolo tejto univerzity a jej vyučovacieho jazyka sa však v poslednom desaťročí veľa diskutovalo a maďarčina tu začala strácať svoje predchádzajúce pozície.²⁴³ Podobne existuje maďarská sekcia aj na Umeleckej univerzite v tom istom meste.

Inak práve v centrálne položenom a historicky prestížnom Kluži nakoniec predsa len vznikla samostatná maďarská univerzita, ktorú však podporuje predovšetkým maďarský štát. Jej vznik súvisí hlavne s pomerne dlhými spormi o budúcnosti Babeş-Bolyaiho univerzity v 90. rokoch 20. storočia, ako aj so silou požiadavky mať skutočne vlastnú autonómnu menšinovú univerzitu, do života ktorej rumunský štát nebude vedieť zasahovať zvnútra (t. j. len cez svoje zákony a akreditačné predpisy). Nemalo ísť ani o jazykovo zmiešanú univerzitu. Rumunské právne normy a konkrétne školský zákon z roku 2011 totiž okrem rumunských univerzít hovoril len o multikultúrnych univerzitách, v rámci ktorých mohli vznikať inojazyčné, teda aj maďarské fakulty.²⁴⁴ Toto riešenie však mnohí Maďari nepokladali za optimálne. Z týchto príčin sa v maďarských kruhoch v Sedmohradsku začala čoraz viac presadzovať myšlienka založenia vlastnej – súkromnoprávnej alebo cirkevnej – univerzity s finančnou podporou maďarského štátu.²⁴⁵

Prvé kroky v tomto smere urobila maďarská reformovaná (kalvínska) cirkev, ktorá už v roku 1990 v meste Oradea (Nagyvárad) založila Reformovanú vysokú školu Istvána Sulyoka, ktorá bola fakultou Protestantského teologického inštitútu v Kluži. Napriek tomu, že išlo o cirkevnú školu, väčšina predmetov mala svetský charakter. Okrem reformovanej didaktickej teológie tu teda vyučovali aj sociálnu prácu, nemecký jazyk a literatúru, ako aj právne vedy.²⁴⁶

V tejto podobe existovala spomínaná vysoká škola v rokoch 1990 až 1999. V roku 1999 vznikla Nadácia Pro Universitate Partium, ktorej kuratórium rozhodlo o založení Partiumskej kresťanskej univerzity. Partium je historický región na západe Rumunska, hneď pri maďarsko-rumunských hraniciach, ktorý v minulosti nebol súčasťou Sedmohradska a dodnes prežíva pocit jeho špecifickosti. Tento vývoj súvisel aj s vnútropolitickými udalosťami v Maďarsku. Po parlamentných voľbách v roku 1998 totiž nastúpila prvá vláda premiéra Viktora Orbána, ktorá v rámci štátneho rozpočtu v roku 1999 vyčlenila dve miliardy forintov na podporu súkromných maďarských vysokých škôl v Rumunsku. Nasledovne v roku 2000 tzv. historické maďarské cirkvi v Sedmohradsku, ktoré prirodzene vedeli o týchto rozpočtových pohyboch v Maďarsku, založili dve nadácie, ktorých cieľom bolo vytvorenie maďarských súkromných univerzít. Okrem už spomínanej Nadácie Pro Universitate Partium vznikla v Kluži ešte Nadácia Sapientia, ktorá založila Maďarskú sedmohradskú univerzitu Sapientia. Obe cirkevnými nadáciami založené súkromné univerzity v Sedmohradsku pracujú v úzkom prepojení, navzájom kooperujú a dostávajú značnú finančnú podporu zo štátneho rozpočtu Maďarska.²⁴⁷

Spomínaná sieť samostatných, ale vzájomne kooperujúcich súkromných maďarských vysokých škôl sa vytvorila v nasledujúcich štyroch mestách: Kluž (Kolozsvár, Cluj-Napoca), Miercurea Ciuc (Csíkszereda), Oradea (Nagyvárad) a Târgu Mureş (Marosvásárhely). Výber týchto miest nie je náhodný – ide tu vlastne o hlavné centrá maďarskej komunity v Rumunsku. Nie vždy však ide už o etnicky väčšinovo maďarské mestá.

Najkomplexnejší profil a najširší teritoriálny záber má Sedmo-

242 V meste s približne 300 000 obyvateľmi žije necelých 50 000 Maďarov, čo nie je zanedbateľný počet z pohľadu školstva a kultúrneho života.

243 TONK, Márton: Lehetőségek, modellek, kihívások a kisebbségi felsőoktatás-politikában, Pro Minoritate, 2012 jar, s. 72.

244 TONK, Márton: Lehetőségek, modellek, kihívások, s. 76.

245 Tamže, s. 76. a 79.

246 JÁNOS-SZATMÁRI, Szabolcs – HORVÁTH, Gizella – TOLNAY, István: Az erdélyi magyar közösséget szolgáló „magánegyetem.” A nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetem, Pro Minoritate 2002 jar, s. 83.

247 Tamže, s. 84.

hradská maďarská univerzita Sapientia. V roku 2000 vedúci predstavitelia maďarských historických cirkví²⁴⁸ v Sedmohradsku zaregistrovali Nadáciu Sapientia, ktorej majetkom sa potom stala univerzita.²⁴⁹ Sapientia v súčasnosti disponuje so štyrmi fakultami v troch mestách. V centrálne položenom Kluži existuje Prírodovedecká a umelecká fakulta, v rámci ktorej bolov roku 2010 obnovené vzdelávanie právnikov v maďarskom jazyku. Zatiaľ prebieha pod gesciou Katedry právnych vied. V Târgu Mureș (Marosvásárhely) prebieha výuka na Technickej a humanitnej fakulte. V „najmaďarskejšom“ meste Csíkszereda existujú hneď dve fakulty: Fakulta ekonomických a humanitných vied a Technická a spoločenskovedná fakulta. Spolu na týchto fakultách v školskom roku 2011/2012 študovalo 1959 študentov.²⁵⁰ Prvý ročník absolventov tejto súkromnej univerzity mohol promovat už v školskom roku 2004/2005.

Na Partiumskej kresťanskej univerzite, ktorá úzko nadväzovala na predtým už spomínanú cirkevnú vysokú školu, začala výuka v roku 2000. Okrem reformovanej didaktickej teológie sa tu vyučovala taktiež filozofia, sociológia, sociálna práca, výtvarné umenie, hudobná pedagogia, management, ekonómia a nasledovné jazyky, resp. literatúry: angličtina, nemčina, a rumunština. Všetky postupne získavali akreditáciu a rumunský parlament po dlhých prieťahoch nakoniec v roku 2008 prijal zákon, ktorý vo forme akreditovanej súkromnej univerzity vytvoril Partiumskú kresťanskú univerzitu. To bol vtedy veľký úspech maďarskej menšinovej politiky a univerzitnej sféry. Práve táto univerzita sa stala prvou akreditovanou a štátom uznanou, a zároveň samostatnou maďarskou univerzitou v Rumunsku.²⁵¹ Podľa rumunských zákonov môže totiž štát podporovať aj súkromné univerzity, ale je to na jeho rozhodnutí, čiže nie je to jeho povinnosťou.²⁵²

V súčasnosti má maďarská univerzita v Partiume tri fakulty – filozoficko-humanitnú, ekonomickú a umeleckú. V rámci univerzity prebieha taktiež príprava pedagógov pre maďarské školy. Okrem pedagogických pracovísk univerzita disponuje aj s vedecko-výskumnými ústavmi.

248 Ide o katolícku, reformovanú a unitársku cirkev.

249 http://www.sapientia.ro/data/AzEgyetemrol/Kronologia/KRONOLOGIA_HU2016.pdf.

250 Tamže, s. 78.

251 JÁNOS-SZATMÁRI – HORVÁTH – TOLNAY: Az erdélyi magyar, s. 84–85.

252 Tamže, s. 90.

Najintenzívnejšie kontakty má s univerzitami a vysokými školami na východe Maďarska, čo okrem iného súvisí aj s blízkosťou hranice.

Slovensko

Druhou krajinou s početnou maďarskou menšinou je Slovenská republika, ktorá bola do konca roku 1992 súčasťou československej federácie. Otázka vytvorenia samostatnej národnostnej univerzity tu po roku 1990 politicky rezonovala podobne, ako v posttranzičnom Rumunsku. Poslanci zastupujúci maďarskú menšinu vo Federálnom zhromaždení tu už v roku 1990 prišli s návrhom na vytvorenie Univerzity Móra Jókaiho v Komárne.²⁵³ Táto idea sa však dlho nerealizovala.

V časoch Uhorska na území Slovenska pôsobilo viacero vysokoškolských vzdelávacích inštitúcií, z ktorých najvýznamnejšia a najkomplexnejšia bola Alžbetínska univerzita v Bratislave. Na všetkých týchto školách bola vyučovacím jazykom maďarčina. Situácia sa zmenila, keď sa postupne poslovenčili skoro všetky vyššie školské ustanovizne. Maďarčina sa do určitej miery udržala len v oblasti prípravy pedagógov a to v rámci dvoch učiteľských ústavov (Bratislava, Užhorod), ktoré však vtedy neboli považované za vysoké školy. Okrem toho kalvínska cirkev, ktorá je na Slovensku tradične prevažne maďarská, v roku 1935 v Komárne otvorila koedukovaný učiteľský ústav Jednotnej reformovanej cirkvi na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi.²⁵⁴

Po druhej svetovej vojne a obnovení Československa v rámci protimaďarských represii zanikli skoro všetky maďarské školy a dramaticky sa znížil počet maďarských pedagógov. Situácia sa zmenila len po prevzatí moci komunistami, ktorí začali robiť národnostnú politiku podľa sovietskeho vzoru, ktorý bol voči národnostiam – napriek všetkým problémom – predsa len vládnejší, než dovtedajší otvorene nacionalistický kurz. Od roku 1950 sa začala postupná príprava pedagógov škôl s maďarským vyučovacím jazykom – najprv len vo forme niekoľkotýždňových školení, potom v rámci pedagogických gymnázií a na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského. V roku 1951

253 Mór Jókai bol spolu s Kálmánom Mikszáthom najplodnejším a najvýznamnejším maďarským prozaikom 19. storočia. Patril síce ku generácii, ktorá iniciovala revolúciu 1848/1849, ale aktívny bol ešte aj na konci storočia. Jókai pochádzal z Komárna.

254 FEDINEC, Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944, Galánta-Dunaszerdahely 2002, s. 236.

na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského vznikla Katedra maďarského jazyka a literatúry, ktorá existuje dodnes. Nakoniec však príprava maďarských učiteľov pre prvý a druhý stupeň našla svoj domov v rámci Pedagogického inštitútu v Nitre, ktorý bol 1960 rozdelený na dve rovnoprávne oddelenia: maďarské a slovenské. Od roku 1964 sa Inštitút stal Pedagogickou fakultou.²⁵⁵ Zlatým obdobím boli predovšetkým 60. roky 20. storočia, lebo po roku 1974 sa aj komunistický režim na Slovensku začal viac nacionalizovať a postupne obmedzoval možnosti maďarskej menšiny, hoci prípravu jej pedagógov nezlikvidoval úplne, len ju sťažil. Táto tendencia pretrvala aj v období nacionalistického mečiarizmu (1992–1998), hoci prvé poprevratové roky boli skôr optimistické. Tu však treba zdôrazniť, že nitrianska Pedagogická fakulta, neskôr vysoká škola (od roku 1992) nikdy nebola výlučne len národnostnou ustanovizňou. Inštitucionálne bola situácia vyriešená tak, že vo všetkých študijných programoch existovali aj maďarské skupiny. Ich možnosti a kvóty boli však limitované. Samostatné maďarské oddelenie bolo zrušené v roku 1997.

Situácia sa zmenila po roku 1998, keď sa do vlády na osem rokov dostala aj Strana maďarskej koalície. Pod názvom maďarská sekcia bolo obnovené maďarské oddelenie s vlastnými samosprávnymi orgánmi. Nakoniec sa na tomto základe v rámci Univerzity Konštantína Filozofa (UKF) v Nitre v roku 2003/2004 sformovala samostatná „multikultúrna“ (teda v princípe dvojjazyčná) Fakulta stredoeurópskych štúdií (FSŠ). Hoci táto fakulta nie je celá výlučne len maďarská, maďarčina na nej jednoznačne dominuje. Niektoré predmety sa však vyučujú aj po slovensky. Na druhej strane aj v rámci Fakulty prírodných vied čiastočne prebieha výuka v maďarčine (matematika, biológia, informatika). V záujme zvýšenia svojej atraktívnosti FSŠ UKF okrem učiteľských smerov, prekladateľstva a hungarológie začala aj s výukou cestovného ruchu a areálových kultúrnych štúdií.

Začiatkom nového tisícročia už pre maďarskú menšinovú politiku zastúpenú v slovenskej vláde nebola prioritou len samostatná fakulta v rámci slovenskej vysokej školy, ale samostatná univerzita v Komárne, ktoré je predsa len hlavným centrom Maďarov na južnom Slovensku. V roku 2003 Národná rada Slovenskej republiky zákonom 465/2003.

255 Podrobnejšie pozri štúdiu v tomto zborníku: LÁSZLÓ, Béla – BÁRCZI, Zsófia – KOMZSÍK, Attila: Príprava maďarských pedagógov v Nitre v minulosti a dnes.

zriadila Univerzitu J. Selyeho (UJS) v Komárne, na ktorej výuka začala v septembri 2004.²⁵⁶ UJS má v súčasnosti tri fakulty: Ekonomickú fakultu, Pedagogickú fakultu a Reformovanú teologickú fakultu.²⁵⁷ Na Pedagogickej fakulte je v súčasnosti možné študovať biológiu, históriu, chémiu, informatiku, katechetiku, matematiku, ako aj anglický, maďarský, nemecký a slovenský jazyk a literatúru. Okrem toho tu existuje aj predškolská a elementárna pedagogika (bakalársky študijný program), učiteľstvo pre primárne vzdelávanie (magisterský študijný program), maďarský jazyk a literatúra (neučiteľský bakalársky študijný program) a nakoniec maďarský jazyk a literatúra (doktorandský študijný program).²⁵⁸

Srbsko

Situácia v srbskej Vojvodine sa čiastočne podobá na situáciu na Slovensku a Ukrajine. Po roku 1989 aj tu rezonovala požiadavka vytvoriť inštitucionálne samostatnú maďarskú vzdelávaciu inštitúciu. Tento proces však spomalila vojna na území bývalej Juhoslávie a politické turbulencie, ktoré po nej nasledovali v Srbsku. Z tohto dôvodu vedeli maďarské univerzity ťažšie vytvárať svoje vlastné filiálky na území Srbska. Len niektorým z nich sa predsa len podarilo presadiť. V meste Zenta pracuje konzultačné stredisko maďarskej Univerzity Sv. Štefana so sídlom v meste Gödöllő. Hlavným zameraním tejto univerzity je poľnohospodárstvo a všetko. Poľnohospodárstvo patrí medzi hlavné hospodárske odvetvia vo Vojvodine, ktorá má kvalitnú pôdu.

Napriek všetkým počiatočným problémom v roku 2006 začala svoju činnosť Pedagogická fakulta s maďarským vyučovacím jazykom v Subotici, ktorá vznikla ako 14. fakulta veľkej Univerzity Novi Sad. Už predtým bola umožnená príprava pedagógov pre nižší stupeň škôl

256 Pozri <http://www.ujs.sk/hu/az-egyetem/az-egyetemrol.html>.

257 Príprava reformovaných duchovných má na Slovensku po roku 1919 pomerne dynamickú históriu. V rokoch 1924–1939 existoval v Lučenci Teologický seminár v Lučenci. V rokoch 1994 až 2004 pracoval v Komárne Teologický inštitút J. Calvina v Komárne. V období socializmu mali možnosť československí záujemcovia o toto povolanie, resp. poslanie možnosť študovať teológiu v rámci teologických programov Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, kde v rokoch 1950–1990 študovala väčšina duchovných. Niektorí taktiež študovali v rámci Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. <http://rtf.ujs.sk/sk/fakulta/o-fakulte.html>.

258 Pozri <http://pf.ujs.sk/sk/fakulta/o-fakulte.html>.

s maďarským jazykom v rámci Pedagogickej fakulty Univerzity Novi Sad v meste Zombor. Táto fakulta však bola primárne srbská. Inak samotné mestečko Subotica (Szabadka), ktoré leží neďaleko od maďarsko-srbských hraníc, má tradície vzdelávania učiteľov, ktoré siahajú až do konca 18. storočia. Inak v časoch Uhorska práve tu vznikol druhý učiteľský ústav v celej krajine – prvý bol prirodzene ústav v hlavnom meste. Tu treba spomenúť, že príprava pedagógov pre maďarské základné a stredné školy prebiehala vo Vojvodine aj v období socializmu, avšak nie v rámci samostatných maďarských fakúlt, ale maďarských sekcií srbských alebo zmiešaných škôl.

Ukrajina

Bývalá Podkarpatská Rus sa stala súčasťou sovietskej Ukrajiny v roku 1945. Týmto sa zároveň zmenil aj názov tohto zaujímavého a etnicky mimoriadne zmiešaného regiónu. Z pohľadu Kyjeva a Moskvy totiž Podkarpatsko znie menej logicky, ako Zakarpatsko. V maďarskom jazyku sa však dodnes používa termín Podkarpatsko, ktorý je preň geograficky podstatne logickejší. Jednou z dôležitých národností Zakarpatskej oblasti je neustále sa znižujúca maďarská menšina, ktorá však v 20. storočí bola dvakrát v politicky dominantnej pozícii – najprv do roku 1918 a potom v rokoch 1940 až 1944.

V sovietskom období, ktoré predchádzalo vyhláseniu samostatnej Ukrajiny v roku 1991, maďarská menšina nedisponovala vlastnou samostatnou vysokoškolskou inštitúciou. Krátku výnimku predstavovala Fakulta maďarského jazyka a literatúry v rámci užhorodskej Pedagogickej vysokej školy, ktorú však čoskoro po jej vzniku úrady zlikvidovali. Fakulta pôsobila len dva roky – od roku 1953 po rok 1955. Príprava učiteľov maďarského jazyka a literatúry preto v období socializmu prebiehal predovšetkým na Užhorodskej štátnej univerzite, ktorá vznikla z vôle sovietskych orgánov ešte v roku 1945. Tu od roku 1963 existoval študijný program maďarský jazyk a literatúra, ktorý sa potom od roku 1965 inštitucionalizoval v rámci samostatnej katedry. Maďarčinu sa okrem toho bolo možné ešte učiť v rámci mukačevského pedagogického inštitútu, ktorý vznikol transformáciou z predchádzajúceho stredoškolského zariadenia.²⁵⁹

Otázka maďarského vysokého školstva bola s podporou Maďarska v regióne nastolená po vzniku samostatnej Ukrajiny. Z iniciatívy Podkarpatského maďarského kultúrneho zväzu, tamojšieho Zväzu maďarských pedagógov, ako aj tradične maďarskej Podkarpatskej reformovanej cirkvi začala v roku 1994 v meste Berehovo pôsobiť filiálka blízkej Pedagogickej vysokej školy z maďarského mesta Nyíregyháza. Platy pedagógov vtedy platili predovšetkým z Maďarska, zo zdrojov Nadácie pre podkarpatskú maďarskú vysokú školu, ktorú založili horeuvedené miestne inštitúcie. Financovali hlavne priestory a ubytovanie. Výber Berehova nebol náhodný, lebo ide v podstate o etnicky najmaďarskejšie mesto v regióne, ktoré je zároveň sídlom jediného okresu, kde majú Maďari väčšinu.²⁶⁰

Ukrajinskú akreditáciu dostali v roku 1996. Vtedy vznikla už samostatná Podkarpatská maďarská pedagogická vysoká škola. Jej existenciu výrazne finančne podporoval maďarský štát, samosprávy a miestne maďarské cirkvi. V roku 1999 sa v Berehove začala s pomocou Budapeštianskej záhradníckej univerzity aj špeciálna príprava v tomto obore. V roku 2000 nasledovalo v kooperácii s Vysokou školou v Nyíregyháze (východné Maďarsko) spustenie ekonomického vzdelávania. Od roku 2001 mohli už v Berehove vydávať diplomy, ktoré akceptoval aj ukrajinský štát. V roku 2003 sa zmenil názov celej inštitúcie – odvtedy sa volá Podkarpatskou maďarskou školou Ferenc Rákócziho II. Profil bol s konečnou platnosťou doplnený o záhradné inžinierstvo.²⁶¹ V roku 2001 sa s pomocou Reformovanej teologickej akadémie v Blatnom Potoku (Sárospatak) podarilo spustiť aj výuku protestantských pedagógov.

Napriek zmene názvu zostala príprava budúcich pedagógov hlavným profilom tejto vysokej školy s ukrajinskou akreditáciou. Ostatné študijné profily (záhradkárstvo, teológiu a čiastočne aj ekonómiu) realizujú s pomocou programov akreditovaných v Maďarsku. Výuka prebieha s pomocou detašovaných pracovísk jednotlivých maďarských univerzít a vysokých škôl. Z právneho hľadiska ide o nadačnú školu

Csilla – VEHEs, Mikola (eds.): Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra, Budapest 2010, s. 307–308.

260 PAPP Z., Ártilla: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009–ben, in: FEDINEC, Csilla – VEHEs, Mikola (eds.): Kárpátalja 1919–2009, s. 495–496.

261 O histórii ustanovizne pozri jej webovú stránku <http://kmf.uz.ua/hu/a-foiskola-tortenetebol/1993-2004/>.

259 FEDINEC, Csilla: Magyar oktatásügy és internacionalizmus, in: FEDINEC,

akreditovanú síce ukrajinským štátom, ktorý ju však finančne nepodporuje. Materiálnu podporu jej poskytujú miestne samosprávy, cirkvi s maďarskými veriacimi a predovšetkým Maďarsko, ktoré pomohlo aj pri rekonštrukcii jednotlivých budov.²⁶²

V roku 2008 z iniciatívy Demokratického zväzu ukrajinských Maďarov, ktorý mal vtedy blízko ku kyjevským vládnym kruhom, vznikla v rámci Užhorodskej národnej univerzity (predtým Užhorodskej štátnej univerzity) Fakulta humánnych a prírodných vied s vyučovacím jazykom maďarským. V jej rámci od začiatku pôsobili tri katedry: maďarský jazyk a literatúra, maďarská história a európske štúdiá, ako aj matematicko-fyzická katedra.²⁶³ Fakulta, ktorá je integrálnou súčasťou najväčšej univerzity v regióne, je financovaná predovšetkým z ukrajinského štátneho rozpočtu, avšak má šancu získať aj rozličné maďarské podpory. Na záver treba ako zaujímavosť spomenúť aj súkromnú Kyjevskú slavistickú univerzitu, ktorá má v Užhorode svoju filiálku, kde je možné študovať kombináciu anglistika-hungaristika. Ide o inštitúciu, kde sa platí školné. Pravdepodobne aj preto na nej študuje len niekoľko desiatok príslušníkov maďarskej menšiny.

8.3 Zhrnutie

V súčasnosti existujú v krajinách susediacich s Maďarskom a zároveň obývanými aj menšinovými Maďarmi štyri typy vzdelávacích inštitúcií poskytujúcich vysokoškolské vzdelanie v maďarskom jazyku. Prvou formou sú filiálky, pobočky a detašované pracoviská rozličných maďarských univerzít s akreditáciou v Maďarsku, ktoré v susedných štátoch väčšinou vznikli v poslednom desaťročí 20. storočia, keď sa v rámci demokratickej tranzície skoro všade liberalizovali pomery v rámci vysokého školstva. Táto forma podpory vzdelávania zahraničných Maďarov sa však neukázala úplne optimálnou, lebo často tu vznikali problémy s akreditáciou inštitúcií a následne s uznávaním diplomov. Preto v súčasnosti postupne ustupuje do úzadia. Okrem toho študenti, ktorí chceli študovať na maďarských vysokých školách mali možnosť študovať priamo v Maďarsku a značná časť z nich túto možnosť aj využila.

²⁶² <http://kmf.uz.ua/hu/tajekoztato/>.

²⁶³ PAPP Z.: *A kárpátaljai magyar*, s. 496.

Druhý typ vysokých škôl s maďarským vyučovacím jazykom predstavujú inštitúcie súkromného alebo cirkevného charakteru, ktoré v značnej miere – a rozličnými spôsobmi – financuje maďarský štát. Zároveň disponujú aj akreditáciou získanou vo svojej domovskej krajine a vydávajú tam platné diplomy. Tieto školy sú právne integrálnou súčasťou vzdelávacej sústavy danej krajiny, ale nepatria medzi štátne, resp. verejnoprávne vysoké školy. Takéto riešenie je typické pre časť maďarských vysokých škôl v Rumunsku a na Ukrajine.

Tretí typ predstavujú vysoké školy, ktoré existujú ako samostatné maďarskojazyčné alebo jazykovo zmiešané fakulty v rámci väčších a často aj starších verejných vysokých škôl s väčšinovým vyučovacím jazykom v okolitých krajinách. Tieto inštitúcie sú primárne financované zo štátneho rozpočtu krajiny, v ktorej sú príslušníci menšiny občanmi, a finančné zdroje prichádzajúce z Maďarska (ak vôbec prichádzajú) majú skôr doplnkový charakter. Podpora z Maďarska sa však v danom prípade často realizuje formou výmeny študentov a pedagógov, spoločných projektov a občas aj s pomocou zamestnávania renomovaných maďarských pedagógov, ktorí majú kvalifikáciu pre akreditáciu.

Štvrtým typom je samostatná verejná maďarská univerzita, ktorá pracuje podľa akreditačných predpisov svojej krajiny a je primárne financovaná z jej rozpočtu. V celom regióne však existuje len jedna takáto vysoká škola – Univerzita J. Selyeho v Komárne. Okrem katedry slovakistiky tu výuka prebieha len v maďarskom jazyku. Finančná podpora z Maďarska v danom prípade nehrá dominantnú úlohu.

Prirodzene určité maďarské študijné možnosti môžu existovať aj v rámci súkromných škôl. Ojedinelým javom nie sú ani už spomínané filiálky a pobočky maďarských univerzít, ktoré zohrali pozitívnu úlohu hlavne v poslednom desaťročí 20. storočia. Časť maďarských menšinových študentov absolvuje celé svoje vysokoškolské štúdium v Maďarsku alebo inde v cudzine. Medzi Maďarmi zo Slovenska sú tradične populárne napríklad univerzity v Českej republike. Netreba zabudnúť ani na tých, ktorí sa rozhodli pre štúdium na vysokých školách svojej rodnej krajiny, t. j. pre štúdium vo väčšinovom jazyku. Niekedy môže dôjsť aj ko kombinácií týchto riešení a prestupom z väčšinových inštitúcií na menšinové alebo naopak. To všetko závisí už od individuálnych životných stratégií, finančných možností a v poslednom rade aj od kvality jednotlivých vysokých škôl.